

POLARISERING IS REM OP IDENTITEITSONTWIKKELING VAN JONGEREN

Polarisering is hot. We hebben de indruk dat er vandaag alleen maar gepolariseerd wordt: tussen oost en west, over de vluchtelingen, over Europa, over islam en moslims. Extreem is in: rechts, links, boven en onder. De verleiding bekruipt ons om op onszelf terug te plooiën en de ander los te laten. Wat we zelf doen, doen we beter, toch?

Polarisering zet ons ook aan tot culturaliseren. Dat wil zeggen dat we de nationale, etnisch-culturele of religieuze achtergrond van een persoon als het belangrijkste kenmerk van zijn identiteit zien en als de belangrijkste verklaring voor zijn gedrag.

Voor de school is dat een grote valkuil. Ook ik heb wel eens de neiging om cultuur te zien als oorzaak voor de dingen die mislopen. Ongewild maak ik deel uit van een aantal processen die ik – als ik erover nadenk – liever anders zou zien verlopen. Onaanvaardbaar gedrag van jongeren link ik bijvoorbeeld meestal aan de situatie en de context, behalve als het over leerlingen met een migratie-achtergrond gaat, dan link ik het gemakkelijker aan hun cultuur. Overigens trappen niet alleen directies en leraren in die val, het gaat in alle richtingen. Leerlingen en hun ouders zijn er in minstens even grote mate onderhevig aan.

Nu mogen we niet naïef zijn: cultuur speelt wel degelijk een rol, maar het is geen goed idee om een mens in het algemeen en een jongere in het bijzonder te herleiden tot één aspect van zijn identiteit. Die reductie heeft een grote, negatieve invloed op zijn identiteitsontwikkeling. Daarover gaat dit artikel, tot in zijn uiterste consequentie: het aanvaarden van gewelddadig extremisme.

Een portret

Ik kies Walid als gezet in dit artikel. Walid is een fictief personage, maar hij kan een van mijn leerlingen zijn. Ik teken hem nogal zwart-wit en dat zal misschien wat confronterend overkomen, maar ik hoop dat je door het cliché kijkt naar de vele Walids in onze scholen.

Hij is veertien en woont in Molenbeek. Hét Molenbeek dat nu al enkele maanden bijna dagelijks in het nieuws is. Walid woont met zijn ouders, broertje en zus in een appartement op de tweede verdieping, boven een kruidenierswinkel. Er is geen lift. Het is klimmen naar de tweede verdieping. De papa van Walid is werkloos, al jaren. Er is geen werk voor mensen als hij in Brussel. De mama van Walid zorgt voor het huishouden en voor de familie. Walid deelt een kamer met zijn broertje. Een kast en twee bedden. Dat is het.

Walid komt weinig of niet buiten. Zijn ouders vertrouwen 'buiten' niet. Veel te veel 'dubieus' volk op straat, veel te veel slechte invloeden. Dus blijft Walid binnen. Ook tijdens de vakanties. Saai. Gamet en surfen op internet. Veel meer is er niet te doen.

Cultuur speelt wel degelijk een rol, maar het is geen goed idee om een mens in het algemeen en een jongere in het bijzonder te herleiden tot één aspect van zijn identiteit.

Walid gaat naar een Brusselse school. Hij volgt aso, maar heeft het niet gemakkelijk. Veel heeft te maken met de Nederlandse taal waar hij voortdurend mee worstelt. Maar ook omdat hij thuis moeilijk aan werken toekomt. Het is altijd rumoerig aan de keukentafel, op zijn kamer is er weinig plaats.

De hoop van de familie is op Walid gevestigd. Zijn ouders vertellen aan iedereen die het horen wil dat hij later dokter of advocaat wordt of nog iets anders, maar in elk geval dat hij naar de universiteit zal gaan. Walid vreest dat hem dat niet zal lukken. De verwachting rust als een zware last op zijn schouders. Hij wil zijn ouders niet teleurstellen, zij zijn zo trots op hem.

Walid zou graag voetballen, ergens in een jeugdpluog, met vrienden. Maar dat kan niet. Geen mogelijkheden in de omgeving en geen centen om verderaf een pluog te zoeken. Dus niet. Playstation dan maar.

Walid komt geregeld in conflict op school. Zijn leraren begrijpen hem niet. En hij begrijpt hen niet, hun taal niet, maar ook niet wat ze nu eigenlijk willen. Thuis zegt Walid daar niet veel over. Hij wil zijn ouders niet ongerust maken en hij is bang van hun reactie. Het gaat ook niet goed op school omdat hij het gevoel heeft dat iedereen hem scheef bekijkt. Hij is alleen 'maar moslim' in hun ogen. Maar wat dat inhoudt, dat weten ze ►

niet. 'Ze' zijn zijn leraren en zijn klasgenoten. Pestkoppes. Het is de laatste maanden alleen maar erger geworden, alsof hij die aanslagen zelf gewild heeft. Zijn vrienden denken er net zo over.

De proefwerken zitten erop. Walid heeft er gemengde gevoelens bij. Hij is blij dat ze voorbij zijn, omdat de dagen lang zijn tijdens de ramadan en de honger knaagt. Hij is ongelukkig omdat hij waarschijnlijk een B-attest zal krijgen. Zo liet zijn klassenleraar toch verstaan. Het aso gaat zijn petje te boven, zo zegt hij. Walid weet het zelf niet zo goed. Hij heeft alleen heel veel schrik van de reactie thuis.

Identiteitsontwikkeling en intern kompas

Jongeren worden 'groot' door ervaringen op te doen. Ze denken erover na, ze delen ze met vrienden en ze leren ervan. Jongeren leren voor een stuk op school, maar ook thuis en in hun vriendenkring. Zij spiegelen zich aan die werelden en kiezen voor zichzelf een plaats.

Door veel ervaringen op te doen, ontwikkelen kinderen een 'intern kompas'.¹ Dat kompas hebben ze nodig om hun weg te bepalen in deze wereld. Ze hebben ook ruimte – en dus vertrouwen – nodig om hun kompas te testen. Thuis en de school zijn daarin belangrijk, maar meer nog zorgt vooral hun netwerk ervoor dat zij uitgroeien tot sterke jongeren. Als ik als leraar, opvoeder of ouder Walid niet vertrouw, ontnem ik hem de broodnodige ruimte om ervaringen op te doen, om te leren, om een sterke jongere te worden

met een rijke en gelaagde persoonlijkheid. Vele ouders ondersteunen hun kinderen in de uitbouw van hun netwerk. Talrijk zijn de jongeren die in de Vlaamse rand rond de stad wonen en lid zijn van een voetbal- of volleybalclub, naar de muziekschool gaan én naar de jeugdvereniging op zondag. Deel uitmaken van een vereniging kan essentieel zijn: 'In verenigingen experimenteren jongeren met allerlei activiteiten en ontdekken ze waarin ze goed zijn, wat ze waardevol en boeiend vinden. Verschillend van de gezinscontext en de schoolse context hebben jongeren hier een meer gelijkwaardige (in plaats van verticale) verhouding met de leidinggevenden en wordt een breder scala aan vaardigheden aangeleerd.'²

Walid krijgt die kansen niet en daar zijn vele redenen voor die te maken hebben met aanbod, met zijn ouders, met afstand. Hij is de jongen die na de paasvakantie op school komt en de boel op stelten zet, omdat hij twee weken op zijn kamer-tje gezeten heeft. Vele jongeren in grote steden maken hetzelfde mee. Zij hebben geen netwerk en maken ook geen gebruik van de publieke ruimte, enerzijds omdat ze niet mogen van hun ouders, anderzijds omdat de publieke ruimte hen afstoot. Ze maken te veel lawaai, ze hangen maar wat rond, ze verhogen het 'onveiligheidsgevoel' en dus worden ze weggejaagd.

Sterke persoonlijkheden zijn authentieke persoonlijkheden. Daar werken jongeren gestaag aan. In de puberteit tekent dat proces zich heel scherp af. Pubers denken en handelen zwart-wit. Zij kunnen hun gedrag niet goed remmen. Zij reageren

beter op positieve dan op negatieve feedback, maar krijgen vaak vooral negatieve feedback. Dat zorgt er dan weer voor dat hun reacties heftig en ongecontroleerd zijn en dat ze kortetermijnbeslissingen nemen, uiteraard risicovol en onbezonnen.

Paradoxaal is dat pubers in hun zoektocht of ontwikkeling naar authenticiteit gemakkelijk andere persoonlijkheidskenmerken aannemen. Een aangenomen persoonlijkheid is geen authentieke persoonlijkheid, maar voor de puber is het een middel op weg naar ... Het is zoals het dragen van kleren en sieraden in een zoektocht naar wat het beste uitdrukt wie je bent.

Polarisering

De huidige polarisering vergroot de uitdaging in niet geringe mate. In onze maatschappij organiseren mensen die gelijklopende interesses, overtuigingen en belangen hebben zich in politieke partijen, in het middenveld, maar ook in moskeeën en dergelijke. Vanuit die organisaties gaan zij de discussie aan met andere overtuigingen en belangen. Daaruit groeit het compromis. Dat is een normaal democratisch proces: zoeken naar een evenwicht tussen het eigenbelang en het groepsbelang. Een normaal democratisch proces toont veel respect voor de belangen van de minderheid. De huidige tijdsgeschiedenis maakt dat steeds moeilijker. Het pragmatisme moet plaats ruimen voor het onwrikbare principe. De eigen identiteit wordt gebetonneerd. De ander moet dus wel ongelijk hebben, hij wordt een tegenstander, een vijand, iemand die het zwijgen opgelegd moet worden. President George W. Bush kon het niet treffender verwoorden na 9/11: *'You are either with us or against us'*. In de gepolariseerde wereld is alles voor of tegen, zwart of wit. Nadenken is niet nodig en niet gewenst.

Een gebetonneerde identiteit is iets heel anders dan een gelaagde en dynamische persoonlijkheid. Walid is plotseling alleen maar moslim tussen andere moslims. Hij wordt achterdochtig bekeken. Hij moet zich om de haverklap verantwoorden en uitspreken tegen bepaalde vormen van islamitisch terrorisme, ook al vindt hijzelf dat hij daar niets mee te maken heeft. Er is opeens

geen plaats meer voor zijn terechte vragen: *'You are either with us or against us!'* Een gebetonneerde identiteit is een gereduceerde identiteit.

Reductie maakt jongeren kwetsbaar. Ze worden gedwongen om één kant te kiezen. Walid is alleen nog maar moslim. Weg met zijn andere talenten, met zijn interesse in wereldpolitiek of zijn artistieke talent, zijn sportiviteit, zijn humor, zijn gevoel voor nuancering. Walid is nu een potentieel gevaar, oh ironie! De polarisering komt immers bovenop de persoonlijke, familiale en socio-culturele valkuilen waar hij al mee te maken krijgt. In de wereld van Walid is er veel dat frustratie veroorzaakt en gevoelens van discriminatie en achterstelling oproept.

Mag Walid dan niet zwart-wit denken? Een puber denkt zwart-wit! Zijn leraren en opvoeders mogen dat echter niet bevestigen. Zijn verontwaardiging en boosheid mogen en moeten grof zijn, maar als ook zijn opvoeders zich achter hun eigen muren verschuilen, wordt de grofheid norm(aal) en elkaar ontmoeten een onmogelijke opgave. De dialoog zorgt er dus mee voor dat Walid zijn identiteit op een evenwichtige, genuanceerde manier kan ontwikkelen. De katholieke dialoogschool creëert de perfecte omgeving om dat waar te maken.

Wat Walid nodig heeft, is het ABC van de zelfdeterminatie: Autonomie, verbondenheid en Competentie.

Autonomie geeft hem de vrijheid die hij nodig heeft bij de keuze en het uitvoeren van activiteiten. Als mens heb je dan het gevoel dat je jezelf kunt zijn, dat je de baas bent over je eigen handelen, denken en voelen.

Competentie vervult de behoefte dat wat hij doet, ook ergens toe leidt. Hij kan een opdracht op een succesvolle en effectieve manier aanpakken en dat geeft hem zelfvertrouwen.

Verbondenheid gaat over relaties. De betrokkenheid van en op anderen zorgt voor sterke en warme banden. Die verbondenheid heeft zowel betrekking op de kwaliteit (diepgang, intimiteit) als op de kwantiteit (kameraadschap, breed sociaal netwerk) van menselijke relaties.³ ►

(De)motiverende grenzen

Uiteraard zijn grenzen nodig en noodzakelijk. De ruimte die hier bedoeld wordt, kan niet zonder, maar de manier waarop die grenzen getrokken worden, bepaalt of ze ook motiverend zijn. Als vijftien-, zestien-jarige ging ik samen met mijn broer, vier jaar jonger dan ik, met de fiets naar school. Van de rand van de stad naar de stad. Op een dag hielden rijkswachters mij staande voor een identiteitscontrole. Het is mij tot op vandaag onduidelijk wat daarvoor de reden was. Eén van de twee rijkswachters gaf aan mijn broer het teken om door te rijden, iets waar ik mij tegen verzettede. Ik zei dat ik samen met hem op weg was en dat ik ook verantwoordelijk was. De rijkswachter in kwestie antwoordde mij niet zonder ironie: 'Gij zijt ne goeie om verantwoordelijkheid te dragen.' Als er die dag een grens werd getrokken, dan was ze voor mij in elk geval weinig motiverend.

Net als de ouders hun kinderen graag moeten zien om ze te kunnen opvoeden, moeten leraren hun leerlingen graag zien.

Grenzen bestaan nooit op zichzelf, ze zijn er omdat er ruimte is. Voor elke grens is er een reden. Zij moeten bovendien de toets van de 'rede'lijkheid doorstaan. Grenzen zullen alleen maar motiveren, als ze voldoende ruimte en vrijheid bieden. Zo denkt een voetballer bij een voetbalveld niet automatisch aan de grenzen, wel aan het veld waarop hij mag spelen. De buitenlijnen begrenzen wel zijn spel, hij kan niet oneindig in dezelfde richting blijven lopen. De doelwachter neemt een speciale plaats in het team in. Hij heeft zijn eigen gebied waar hij de bal met de handen mag vastnemen. Het is duidelijk waarom die grens er is. Het gebied dat hij toegewezen krijgt, verhindert dat hij in het midden van het veld de bal met de handen vastneemt en de anderen zo het spelen onredelijk bemoeilijkt ...

Voetbalgrenzen zijn motiverend. De grenzen die Walid opgelegd worden, frustreren hem. Zij begrenzen zijn ruimte en autonomie op een manier die hij als discriminerend ervaart. Onze maatschappij reduceert Walid tot één aspect van zijn persoonlijkheid, het moslim-zijn, en duwt hem zo van zich af. Dat maakt hem tot een gewilde en gewillige prooi van extremistische en terroristische organisaties. Rik Coolsaet spreekt in deze context van push en pull factoren, het is altijd een spel van afstoten en verleiden, het één nooit zonder het ander.

'All radicalisation is local'⁴

I(slamitische)S(taat) pikt Walid op en biedt hem van zijn kant een identiteit aan die een antwoord is op zijn verlangen naar erkenning, waardering en bevestiging. Hij wordt gelokt met de lusten van het leven en het hiernamaals. Hij krijgt een nobel doel aangereikt, 'larger than life'. In de Standaard van 15 juni lezen we in een interview met Rik Coolsaet: 'Het zijn heel erg uiteenlopende groepen met heel uiteenlopende persoonlijke situaties'. Maar volgens Coolsaet hebben ze één ding gemeen: het zijn mensen die menen dat ze geen toekomst hebben. 'Door naar Syrië te reizen of een daad te plegen in naam van IS, overstijgen ze zichzelf: van een Zero worden ze plotsklaps een Hero.'⁵

Wat hierboven staat, zorgt ervoor dat de uitdaging die de school – en bij uitbreiding de maatschappij – wacht, niet kan overschat worden. Radicalisering⁶ begint bij ons.

Extremisme begint waar de dialoog stopt. Dat wil zeggen dat we met de dialoog tegen de maatschappelijke stroom inroeien. 'In de katholieke dialoogschool gebeurt de vorming door allen. Niet alleen door leraren, maar ook door leerlingen. Dialoog is daarbij het centrale woord. De katholieke dialoogschool heeft de ambitie om alle jongeren in dialoog te vormen. Die vorming gebeurt doorheen het luisteren naar elkaar, het erkennen van elkaars talenten, het bekritisieren, ter discussie stellen en uitdagen van elkaar en het aanmoedigen en opvoeden van elkaar. Vorming is daardoor ruimer dan het lesgebeuren: het is een schoolgebeuren.'⁷

Die dialoog kan alleen tot stand komen in een verbindend schoolklimaat. Verbinding is structurele ontmoeting. Verbinding neemt diversiteit als uitgangspunt en vertrekt van talent: 'Vorming in de katholieke dialoogschool vertrekt niet van een remediërende aanpak die jongeren probeert te brengen tot het 'normale' niveau, maar zet in op het ontluiken van leerhonger en het ontwikkelen van ieders talent.'⁸

Zeker voor Walid is de school méér dan de school. Zij is de plaats waar hij schools leert, maar ook de plaats waar hij vrienden ontmoet, waar hij ervaren

gen opdoet en daarop reflecteert en waar hij die ervaringen ook kan delen. Als de school hem de nodige ruimte en vertrouwen geeft om te groeien, als dat mag met vallen en ook weer opstaan, dan kan Walid net als zijn medeleerlingen uitgroeien tot een veelkleurige en veelgelaagde persoonlijkheid. Een persoonlijkheid die met beide voeten in de wereld staat, kansen krijgt en kansen grijpt.

Graag zien

Wat zorgt ervoor dat een leraar dat met zijn leerlingen bereikt?

Het antwoord vinden we eerder in deze tekst: Autonomie, relationele verbondenheid en Competentie. Leraren zijn autonoom, als ze ervaren dat ze zichzelf kunnen zijn en als ze voldoende vrijheid hebben om die rol zelf te kunnen invullen. Leraren zijn competent, als ze het gevoel hebben dat ze de dagelijkse zorg voor hun leerlingen op zich kunnen nemen en als ze ook moeilijke situaties aankunnen. En last but not least, leraren zijn relationeel verbonden, als ze zich door hun collega's en directie gesteund weten en op een fijne manier omringd.

Net als de ouders hun kinderen graag moeten zien om ze te kunnen opvoeden, moeten leraren hun leerlingen graag zien. Wie zijn leerlingen niet graag ziet, kan bovenstaande behoeften niet invullen. Graag zien vraagt een engagement, de bereidheid om uit je comfortzone te stappen, betrokkenheid bij de wereld van je leerling, die wereld willen leren zien en kennen. ◀◀

Chris Wyns
Pedagogisch begeleider Dienst Lerenden

chris.wyns@katholiekonderwijs.vlaanderen

EINDNOTEN

1. Zie Maarten Vansteenkiste
2. *Vitamines voor groei*, Maarten Vansteenkiste en Bart Soenens, blz. 354
3. *Vitamines voor groei*, Maarten Vansteenkiste en Bart Soenens, blz. 50-51
4. *All radicalisation is local*, Rik Coolsaet, Egmont Paper 84
5. *Hoe riskant is de eenzame terrorist?* - *De Standaard*, 15 juni 2016
6. *Radicalisering in de betekenis van een stap zetten in de richting van het uiteindelijk aanvaarden van (gewelddadig) extremisme.*
7. *Katholieke Dialoogschool, Halewijn – Katholiek Onderwijs Vlaanderen*, blz. 23-24
8. *Id.*, blz. 24